

minder lichamelijk belastende en repetitieve taken, meer tijd voor inhoudelijk werk.

Hasselt voerde ook een andere zelfdienst in: vestiairekasten met vingerafdruk in plaats van met sleutels of kaarten. Helaas werkt dit systeem nog niet behoorlijk. Later komen er nog een inleverkluis en een betaalautomaat.

Ondersteuning

Het VCOB heeft een studie gewijd aan balieautomatisering. **Jean-Paul Denayer**, senior projectmanager, verzamelde prijzen van zelfbedieningsstations, diefstalbeveiliging en tags. De prijzen evolueren snel en gaan in dalende lijn. Op de website van het VCOB vind je hierover meer uitleg bij 'Projecten en diensten – Balieautomatisering'. Wie wil berekenen hoeveel de invoer van zelfuitleenbalies gaat kosten, kan een rekenblad aanvragen. Maar Jean-Paul benadrukte dat balieautomatisering slechts een middel is om andere beleidsdoelstellingen (langere openingsuren, kortere wachttijden, meer tijd voor collectiebeleid, taakverrijking, ergonomie) te verwezenlijken.

Tot slot gaf **Rita Van de Wiele**, bibliothecaris OB Mechelen, een algemene reflectie over het onderwerp 'Bibliotheken en zelfbediening'. Centraal in haar betoog stond dat als je investeert in nieuwe technieken, je ook moet investeren in mensen.

Marc Storms, dagvoorzitter, besloot met de stelling dat het uitlenen van materialen door gebruikers maar een eerste stap is en wellicht de eenvoudigste. Hij citeerde journalist Herman Moscoviter uit *De vleugels van de bibliotheek*: "Mensen willen in de nabije toekomst graag thuis ondersteuning krijgen hoe ze hun informatie moeten beheren. Instrumentele vaardigheden hebben ze meestal: ze kunnen de toetsen grondig en bedreven bespelen. Maar structurele vaardigheden, het vinden van nieuwe structuren waarin de informatie zit en deze ontginnen, is een bezigheid waar bibliotheken goed in moeten zijn en blijven. Deze kunnen dus een rol spelen in het professionaliseren van de amateur thuis."

Bibliotheken staan voor de enorme uitdaging om hun gebruikers tools ter beschikking te stellen waarmee ze informatie kunnen zoeken, vergelijken, selecteren, ordenen, ontsluiten en terugvindbaar maken. Het complexere doe-het-zelfwerk komt eraan.

Janne Verstrepen, bibliothecaris Zoersel
zoersel@bibliotheek.be

Marc Storms, directeur VVBAD
marc.storms@vbad.be

Permanente toegankelijkheid van elektronische wetenschappelijke publicaties

Den Haag, 1 november 2004

Op 1 november 2004 werd, ter gelegenheid van het Nederlands voorzitterschap van de Europese Unie, een internationale conferentie georganiseerd rond het thema 'Permanente toegankelijkheid van elektronische wetenschappelijke publicaties'. De conferentie was bedoeld om het belang van onderzoek naar en de ontwikkeling van een infrastructuur voor permanente toegankelijkheid van elektronische publicaties in Europese context uit te dragen. De deelnemers waren afkomstig uit de verschillende betrokken sectoren: de wetenschap (universiteiten en onderzoeksinstituten), de wetenschappelijke uitgeverij, de nationale bibliotheken en beleidsmakers.

In haar openingstoespraak zag de Nederlandse Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, **Maria van der Hoeven**, voor de nationale bibliotheken een leidende rol inzake permanente toegankelijkheid, maar zij beklemtoonde dat de nationale bibliotheken deze rol enkel zullen kunnen spelen als zij overgaan tot een verregaande samenwerking, ook met andere partners: de ICT-bedrijven en de archieven.

John Wood (Chief Executive, Council for the Central Laboratory of the Research Councils) ging direct over tot een verruiming van het thema van de conferentie: niet enkel de toegang tot de wetenschappelijke publicaties moet verzekerd worden, maar de vraag kan worden gesteld of ook de data, resultaten van wetenschappelijke experimenten, niet wereldwijd beschikbaar gesteld moeten worden. Dit moet worden gezien in het kader van Open Access, en zijn organisatie speelt een rol in de beschikbaarstelling van publicaties en data. Het beschikbaar stellen van data kan wel aanleiding geven tot logistieke problemen: het gaat immers om bestanden in de grootteorde van petabytes (1 petabyte = 1 miljoen gigabyte).

Arie Jongejan (CEO Science and Technology, Elsevier) had het over het belang van permanente toegang, vanuit het standpunt van de uitgeverij. Gezien steeds meer bibliotheken kiezen voor de e-publicatie van het tijdschrift ten nadele van de gedrukte versie, is het duidelijk dat een adequate archivering van de elektronische kopie van cruciaal belang is. Maar ook de papieren versie moet bewaard blijven. Om dit te realiseren neemt Elsevier een aantal maatregelen:

- retrodigitalisering van de gedrukte tijdschriften, vanaf het eerste volume van het eerste jaar van verschijnen;
- het afsluiten van contracten met gebruikers en bibliotheken, nationale of wetenschappelijke, die optreden als archief.

In 2002 werd een akkoord afgesloten met de Nederlandse KB over het archiveren van 1.800 tijdschriften.

De volgende voordrachten waren van vertegenwoordigers van de nationale bibliotheken van de ons omringende landen.

Lynne Brindley (Chief Executive van The British Library) opende dit rijtje. Gezien het aantal websites en het aantal elektronische publicaties blijven toenemen en gezien de permanente toegang tot de informatie die op het internet wordt aangeboden niet gewaarborgd is, moeten de nationale bibliotheken strategieën bepalen om hier een leidende rol te spelen. Door hun expertise, hun langetermijnpolitiek, hun neutraliteit en hun rol als tussenpersoon tussen producenten en gebruikers van informatie, zijn bibliotheken hier de aangewezen instellingen voor. De uitdagingen zijn groot en liggen op technisch en organisatorisch en financieel vlak, maar de British Library neemt zich voor de problemen op te lossen. Hiertoe worden partners gezocht in verwante instellingen én bij de overheid.

Die Deutsche Bibliothek, vertegenwoordigd door haar directeur **Elisabeth Niggemann**, heeft al een elektronisch depot met 435 e-journals en 1.400 e-books van Springer. Zij voorziet, met de financiële steun van de Deutsche Bundesregierung, de uitbreiding van het depot van elektronische publicaties, in nauwe samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek van Nederland. Metadata voor archivering op lange termijn zullen gebaseerd zijn op het datamodel ontwikkeld door de nationale bibliotheek van Nieuw-Zeeland.

Jeff Rothenberg (senior computer scientist, Rand Corporation Europe) gaf vanuit zijn beroepspraktijk zijn visie op het kiezen van een strategie om permanente toegang tot elektronische documenten te verzekeren. Zijn besluit is dat emulatie van hardware en van software, en niet migratie van bestanden, de beste resultaten geeft.

Johan Steenbakkers (directeur e-strategie Koninklijke Bibliotheek) besprak het succesverhaal van zijn instelling, namelijk de opslag, beschikbaarstelling en preservatie van elektronische tijdschriften. De toestand is sinds enkele jaren gewijzigd: elektronisch publiceren wordt de regel, de tijdschriften zijn niet in de bibliotheek maar bij de uitgever. Toch moet de permanente toegang tot de informatie verzekerd blijven: hiertoe moeten sluitende afspraken worden gemaakt tussen bibliotheken en uitgevers. Dat de uitgevers hiertoe bereid zijn, had Arie Jongejan van Elsevier al bevestigd.

In het verzekeren van permanente toegang tot elektronische publicaties hebben nationale bibliotheken een rol te spelen. Zij kunnen dit echter niet alleen aan, en het verdient aanbeveling tot een taakverdeling over te gaan, waarbij archieven, universiteiten, en andere instellingen een rol kunnen spelen. Samenwerking moet ook gerealiseerd worden met de ICT-industrie die moet instaan voor de noodzakelijke technische infrastructuur. De fondsen moeten gevonden worden bij de nationale overheden en bij Europa.

Meer informatie over deze conferentie op:
<http://www.kb.nl/coop/euconference/>

Guido Goedemé, Koninklijke Bibliotheek van België
guido.godeme@kbr.be

“Archives, archivistes, archivistique dans l’Europe du Nord-Ouest du Moyen Age à nos jours. Entre gouvernance et mémoire”: een verslag

Roubaix, 2-4 december 2004

De viering van de 100ste verjaardag van de zustervereniging *Association des Archivistes Français* werd afgesloten met een internationaal congres in Roubaix. Het goed gevulde programma – meer dan 30 lezingen – was behoorlijk heterogeen, maar daarom niet minder interessant.

Nancy Bartlett (University of Michigan) gaf – in wat als een *key note lecture* kon worden beschouwd – haar visie op de Franse (en de Europese) beïnvloeding van de Amerikaanse archiefwetenschap. Daarbij wees ze onder meer op de inbreng van de diplomatiek en het belang van de notie *respect des fonds*. Anders dan in Frankrijk staan archivarissen in de Verenigde Staten dichter bij de informatiewetenschap dan bij de geschiedenis. Anders dan in Frankrijk is de impact van het overheidsarchief veel beperkter in de Verenigde Staten, waar “*the greatest vitality in archives is at the greatest remove from the state*”. **Alain Droguet** (Archief Varmland, Zweden) maakte een soortgelijke vergelijking met de situatie in Zweden, waar hij meer transparantie, maar minder gebruiksvriendelijkheid vaststelt dan in Frankrijk.

Eljas Orrman (Nationaal Archief Finland) berichtte over de ontwikkelingen in het Scandinavische archiefwezen. Daarbij legde hij de nadruk op de zwakke uitbouw van de theoretische archiefwetenschap en op de grote samenwerking tussen de verschillende nationale archiefdiensten.

Didier Devriese (Université Libre de Bruxelles) lanceerde een oproep om meer werk te maken van epistemologisch onderzoek. Hij stelt vast dat archivarissen, in tegenstelling tot de historici, dit debat vaak uit de weg gaan. Zowel de geschiedenis van het archiefwezen als de geschiedenis van de archivistiek kunnen volgens Devriese belangrijke stapstenen zijn in deze bevraging van de oorsprong en de reikwijdte van onze vakkennis. **Michael S. Moss** (University of Glasgow) brak dan weer een lans voor een deontologie waarin de archivaris zo goed en zo kwaad als het gaat zijn verantwoordelijkheid opneemt en zich niet al te veel zorgen maakt over de postmoderne kritiek dat hij een subjectief beeld van het verleden construeert.

Biografieën van archivarissen

De geschiedenis van het archiefwezen in (Noord-)Frankrijk kwam in verschillende voordrachten aan bod. **Marie-Ange Nawrocki** en **Monique Mestayer** schetsten het archiefbeheer tijdens het ancien régime in de stedelijke administratie van Dowaaï; **Denise Ogilvie** ging in op de theorievorming door en de archiefpraktijk van Natalys de Wally, die in 1841 voor het eerst het principe van het *respect des fonds* zou hebben geformuleerd.

Vooral de lezingen over de Eerste Wereldoorlog en de impact ervan op het archiefwezen genoten veel belangstelling. **Vincent Doom** (*Les archives du Nord en guerre: 1914-1918, une citadelle bien défendue*) besteedde aandacht aan – de in Frankrijk blijkbaar legendarische – Max Bruchet (1868-1929), die niet alleen het rijke departementaal archief van Rijsel ongehavend door de oorlog loodste, maar die ook aan de basis lag van talloze initiatieven, waaronder de introductie van het *répertoire numérique*. Diezelfde eer werd door **Nathalie Vidal** overigens opgeëist voor Georges Besnier, archivaris in hetzelfde Département du Nord tussen 1919 en 1951. Niet alleen als archivaris, maar ook als bestuurder speelde Besnier een belangrijke rol in het door oorlogsgeweld geteisterde Noorden. Over hem schreef Charles Samaran, voormalig directeur van de Archives de France, dat hij “*de l’apôtre et du martyr, pour ne pas dire du saint*” in zich had. Hij was het typevoorbeeld van de geëngageerde archivaris die in talloze commissies en verenigingen actief was. René Robinet, conservator van de Archives départementales du Nord van 1966 tot 1982, sloot de rij van de Noord-Franse archivariissen die met een biografie bedeed werden. **Claude Lannette** maakte van zijn levensbeschrijving een – veel te lang uitgesponnen – hagiografie (*René Robinet aux archives départementales du Nord (1966-1982). L’archiviste chez lui: de la sauvegarde à la transmission*). De uitdagingen waarmee Robinet geconfronteerd werd, zijn overigens typisch voor het tijdsgewricht en voor Belgische rijksarchivariissen ongetwijfeld herkenbaar: massale neerleggingen van overheidsarchief zonder elementaire overdrachtslijst, exponentiële groei van het aantal bezoekers, uitbouw van een educatieve dienst...

Pierre-Jean Niebes belichtte de betekenis van Armant Louant, één van zijn voorgangers in het Rijksarchief te Bergen (*Armant Louant, conservateur des Archives de l’Etat à Mons (1941-1970) et la reconstitution des collections après l’incendie du dépôt en 1940*). Ook Louant is een figuur van wie de carrière nagenoeg volledig in het teken van de oorlog stond. In mei 1940 ging drie vierde van het archief verloren in een brand ten gevolge van een Duits bombardement. Wanneer Louant er het jaar nadien tot conservator benoemd wordt, staat hij voor de dubbele taak van de materiële en de intellectuele heropbouw. Vooral inzake acquisitie van familiearchieven is hij erg succesvol, mede dank zij het Comité d’amis des Archives du Hainaut, in 1954 opgericht door de markies de la Boëssière-Thiennes.

Archiefpaleizen

Is de biografische studie van voorgangers-archivariissen een klassieke discipline, de geschiedenis van archiefgebouwen is – voor zover mij bekend – een meer origineel onderzoeksdomein. **Stéphanie Quantin** borstelde een breed panorama van de Franse verwezenlijkingen in de 19de eeuw (*Les bâtiments d’archives dans la France du Nord au XIXe siècle: une architecture en quête d’identité*). Daarbij stelde ze vast dat vooral in het noorden van het land al vroeg interessante realisaties van specifieke archiefgebou-

wen plaatsvonden. Dat zijn niet langer annexen van de prefectuur of gebouwen met een gemengde bestemming, maar echte archiefpaleizen. Picardië, Normandië en Lotharingen blijken in dat verband de meest innovatieve regio’s te zijn geweest. De voordracht van **Christian Hottin**, die de huisvesting van archieven in gerestaureerde gebouwen aankaartte, lag in dezelfde lijn. Moeten gebouwen aan archieven aangepast worden of moeten – omgekeerd – archieven en archiefdiensten zich ‘plooiën’ naar de huisvesting die ze krijgen toebedeeld? Is nieuwbouw niet de meest efficiënte oplossing? Of zijn oude panden nu eenmaal een bevoorrechte plaats om archieven onder te brengen? (*Quelques visages de Janus: anciens couvents, anciens usines: des archives comme institution ‘Bernard l’Hermite’*).

Claudine Wallart ging in detail in op de opeenvolgende huisvestingen van de plaatselijke Archives Départementales. In 1841 werd in Rijsel het eerste gebouw gerealiseerd dat specifiek bedoeld was voor de huisvesting van een archiefdienst. Opvallend detail: het had geen leeszaal. Bruchet installeerde in 1910 een *bureau du public* in een archiefdepot op de benedenverdieping. In 1933 werd het oude archiefgebouw wegens instortingsgevaar ontruimd. Verschillende magazijnen werden in gebruik genomen. Het nieuwe archiefgebouw dat in 1960 zijn deuren opende, was in 1986 al overbelast. Er kwam een zoveelste annexe bij en in 2004 werd een nieuwe vleugel in gebruik genomen met een ruime leeszaal. Naar alle verwachting zal tegen 2009 de maximumcapaciteit van de magazijnen opnieuw bereikt worden!

Ook twee Belgische casestudies kwamen aan bod. **Claude Depauw** stelde het stadsarchief van Moeskroen voor, met bijzondere aandacht voor de restauratie van de Manufacture française de tapis et couvertures (2001) waarin de archiefdienst gevestigd is (*Naissance et développement d’un service d’archives communales: Les Archives de la Ville de Mouscron*). **Alfred Minke** focuste in zijn voordracht over het Rijksarchief te Eupen minder op de materiële aspecten, maar veel meer op de organisatorische problemen waarmee de uitbouw van een rijksarchiefdienst voor de Duitstalige gemeenschap gepaard ging. Toen die in 1989 geopend werd, was de dienst belast met het beheer van het collectieve geheugen van de Duitse minderheid een eenmanszaak. Vijftien jaar en vele tentoonstellingen en publicaties later is het Rijksarchief te Eupen een vaste waarde geworden (*Le métier d’archiviste en Communauté Germanophone de Belgique, ou comment sauvegarder la mémoire d’une minorité*).

Archiefwerk aan de basis

Uiteraard ging er in verschillende voordrachten ook aandacht naar inhoudelijke aspecten van het archiefwerk. Enkele sprekers rapporteerden over specifieke soorten archieven en de problemen die met selectie en ontsluiting

gepaard gaan: kerkelijke archieven, bedrijfs- en wetenschapsarchieven, oorlogsschadedossiers...

Félicien Machelart, de – zichtbaar combattieve – archivaris van het bisdom Kamerijk, sprak over de situatie van de archieven van de katholieke kerk in Frankrijk. Anders dan in Vlaanderen geldt in Frankrijk sinds 1905 de volledige scheiding van Kerk en Staat, wat met zich brengt dat kerkelijk archief er privaat is. De problemen zijn herkenbaar: nood aan sensibilisering, aan materiële zorg, gekwalificeerd (leken)personeel... De voordracht van **Madeleine Jacquemin** over het bedrijfsarchief dat bewaard wordt door het Algemeen Rijksarchief te Brussel lag – qua thematiek tenminste – in dezelfde lijn. Zij gaf een helder overzicht van de acquisitie en de ontsluiting van dit materiaal. In totaal gaat het om meer dan zeven strekkende kilometer archief, afkomstig van uiteenlopende bedrijfstakken.

Bénédicte Grailles had het over de behandeling in de verschillende departementen van de dossiers inzake de betaling van oorlogsschade (1914-1918). De omvang en de aanzienlijke administratieve waarde ervan baarden heel wat archiefdiensten grote zorgen. De bijdrage van **Thérèse Charmasson** en **Christiane Demeulenaere-Douyère** over de stiefmoederlijke behandeling van wetenschapsarchieven (*Les 'archives des sciences': mythe ou réalité?*) was boeiend. Enkel bij verjaardagen van onderzoeksinstituten wordt het archief even afgestoft, maar over het algemeen krijgen dergelijke archieven niet de aandacht die ze verdienen. Een grondige typologie van de heel eigen bescheiden in deze archieven zou de modale archivaris misschien van zijn achterdocht en gemengde gevoelens afhelpen. Over bronnentypologie sprak ook **Eddy Put** (ondergetekende), die pleitte voor een 'archiefflora' waarin archieftypes uit de vroegmoderne tijd op een aantrekkelijke en didactisch verantwoorde manier zouden worden voorgesteld (*La typologie des documents d'archives des temps modernes (1482-1795): un chantier en préparation*).

Sylvie De Smet stelde het IAVA-project voor (Instellingenstudie en archiefbeheer Vlaamse Administratie). De krachtlijnen ervan zijn bekend: opmaak van archiefbeheersplannen op basis van handelingen, opleiding van archiefverantwoordelijken en ook occasionele overdrachten naar het Rijksarchief.

Atypisch in het geheel, maar daarom niet minder interessant was de bijdrage van **Christophe Drugy** (*Les généalogistes aux archives: de la 'mauvaise réputation' à la 'compréhension réciproque': le cas du Nord de la France et de la Belgique*). Op basis van een vergelijkend onderzoek tussen Vlaanderen en Noord-Frankrijk schetste hij een indringend beeld van de impact van de genealogie: de vroege democratisering, vooral in Vlaanderen, de sterke aanwezigheid in de leeszaal (80 à 90 % van de bezoekersaantallen) en de aanzetten tot samenwerking tussen archivariissen en genealogen.

Representaties van archivariissen

De slotzitting op zaterdagmiddag behandelde de beeldvorming over archief en archivariissen. **Odile Parsis-Barubé** bestudeerde de manier waarop geleerde gezelschappen in de 19de eeuw hun omgang met het archief voorstelden, onder meer op basis van statuten van verenigingen, voorwoorden op en voetnoten bij de publicaties van deze provinciale erudieten. **Marc Libert** vroeg in een opgemerkte voordracht aandacht voor de representatie van de archivaris in stripverhalen. Op basis van een selectie van 38 auteurs confronteerde hij de voorstelling van de archivaris met ons eigen beroepsbeeld. In dezelfde lijn lag de voordracht van **Laurent Ferri**, die de beeldvorming over de archivaris in de literatuur vanaf de 18de eeuw bestudeerde. Hij stelt vanaf het midden van de 19de eeuw een toenemende aanwezigheid van de archivaris vast, al was het maar als aanbrengrer van informatie bij politie-enquêtes. In de 20ste eeuw geeft vooral de rol van de archivaris in totalitaire regimes aanleiding tot reflectie.

In de drukke agenda van deze driedaagse kwam het brede spectrum aan bod van alle domeinen waarop de archivaris bij het begin van het derde millennium actief moet/kan zijn. Dat was ook de teneur van de afsluitende lezing door **Rosine Cleyet-Michaud**, de huidige directrice van de Archives Départementales du Nord (*L'archiviste aujourd'hui: un métier à multiples facettes*). Die veelzijdigheid kwam overigens ook tot uiting tijdens enkele boeiende werkbezoeken aan het Centre des Archives du Monde du Travail te Roubaix en de voor vele Vlamingen zo vertrouwde Archives Départementales du Nord te Rijsel.

Eddy Put, Rijksarchief Leuven
Eddy.put@arch.be

Leerwinkel in de bib: inspiratie in Birmingham

Birmingham, 23-29 september 2004

De Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek was de afgelopen maanden, onder impuls van SoCius en het VCOB¹, betrokken bij het 'experiment leerwinkel'. Die wil volwassenen wegwijs maken in het vormingsaanbod en begeleiden bij het uitstippelen van vormingstrajecten. De 'leerwinkel' – nog een werknaam – is een eerste samenwerkingproject van opleidingsverstreckers opgezet en gecoördineerd door Diva (Dienst Informatie, Vorming en Afstemming van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap). Diva wil het aanbod van VDAB (Vlaamse Dienst Arbeidsbemiddeling), Vizo (Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen), Syntra (Centra voor Middenstandsopleiding), CVO (Centra voor Volwas-